

ТОТОЖНІСТЬ ТРАНСАКЦІЙ І РЕГУЛЮВАННЯ

О. І. Бутук, кандидат економічних наук

Одним з епістемологічних парадоксів сучасності є той факт, що майже в усіх галузях науки та практики часто йде мова про регулювання (впорядкування, нормалізацію) певних сфер буття, проте відсутнє чітке визначення функціонального змісту і властивостей (рис, ознак, атрибутів) впорядковуючої діяльності та її структури. На наше переконання, системно з'ясувати змістову природу і комплексний склад нормалізуючої діяльності можна на ґрунті діалектичного поєднання неоінституціоналістичної концепції трансакційних витрат з марксовим ученням про непродуктивну працю. Саме це ми спробуємо довести.

Проблему визначення непродуктивної праці та невиробничої сфери по-різному вирішували меркантилісти, фізіократи, А. Сміт і К. Маркс. Слід відзначити, що сучасні західні парадигми неокласичного спрямування взагалі не стосуються цієї проблематики, бо вважають, нібито усяка корисна праця є продуктивною.

Неоінституціоналістична концепція трансакційних витрат фактично (хоча непослідовно і латентно) виходить на з'ясування регулюючої діяльності та її структури. Основи цієї концепції заклав Р. Коуз [1]. Втім, досі в межах неоінституціоналізму єдиного розуміння трансакційних витрат не склалося, тому що кожний дослідник розробляє різні їхні види [2–9]. Однак, на наш погляд, головний недолік неоінституціоналістичної концепції полягає не стільки у багатоманітності трактувань трансакцій, скільки у тому, що у її межах допускається змішування, з одного боку, трансакцій як видів упорядковуючої діяльності, а, з іншого – трансакцій як певних витрат від поганого здійснення нормалізуючих витрат.

Як нам здається, змістовне визначення регулюючої діяльності та її комплексної структури досягається завдяки гносеологічному

синтезу неоінституціоналістичної парадигми трансакцій з марксовим ученням про непродуктивну працю (у її загальноекономічному сенсі). Причому цей пізнавальний синтез має методологічно базуватися на марксовій теорії.

Мета даної статті полягає у розкритті категорії «регулююча діяльність» і обґрунтуванні її тотожності з поняттями «трансакції» і «непродуктивна праця». Для її реалізації нам доведеться, по-перше, з'ясувати ознаки (властивості, риси, атрибути) загальноекономічного змісту непродуктивної праці, а, по-друге, базуючись на цьому, стисло визначити склад трьох груп упорядковуючої діяльності.

У шостому розділі другого тому «капіталу» К. Маркс [10] розкрив функціональний зміст чистих витрат обігу як непродуктивних видів праці, заклавши таким чином методологію осмислення останнього феномена. Відштовхуючись від цього вчення, можна вказати на такі атрибути функціонально непродуктивних видів праці:

- вони є універсальними (всюдисущими), тобто характерними для усіх господарських процесів (що б то не було їхнім результатом), оскільки без їх достатньо ефективного здійснення у цих процесах відбуваються ті або інші порушення;

- вони є якісно однорідними за своїми функціями, формуючи необхідні умови нормального проведення виробництва будь-якої споживної вартості, однак самі по собі останню не створюють;

- вони потребують приблизно рівнозначних суспільно необхідних витрат живої та уречевленої праці, котрі не створюють вартість, покриваються з додаткового продукту продуктивної праці та взаємно погашаються при обміні товарів;

- первинно вони були несамостійними, тобто виконувалися кожним виробником будь-

якої продукції, для чого йому доводилося відволікатися від продуктивних функцій своєї праці; але пізніше у силу поглиблення поділу праці вони відокремилися у самостійні види діяльності, хоча це не змінило їхньої непродуктивної природи.

Означені властивості непродуктивних видів праці незаперечно фіксують їхнє регулююче (впорядковуюче, нормалізуюче) призначення. У цьому сенсі, на наше переконання, можна стверджувати про наявність тотожності непродуктивної праці з регулюючою діяльністю і з трансакціями (в якості нормалізуючої спрямованості відповідних зусиль). Причому слід виділити три групи видів непродуктивної праці як проявів упорядковуючої діяльності:

- 1) чисті витрати управління – трансакції надбудови;
- 2) чисті витрати розподілу – трансакції аллокаційної інфраструктури;
- 3) чисті витрати обігу – трансакції ринкової інфраструктури.

Якщо спочатку зупинитися на першій з названих груп, то слід віднести до неї такі види нормалізуючої діяльності: суспільну психологію, тобто сукупність звичаїв, традицій, стереотипів і вірувань, котрі самі підтримуються існуючими обрядово-культурними процедурами і котрі впорядковують поточне життя людей певного етносу і соціального прошарку; ідеологію, що являє собою теоретичний і теологічний рівень суспільного світогляду, який так чи інакше впливає на поведінку адептів певних парадигм сприйняття дійсності; організаційно-пропагандистську роботу різноманітних діючих партій, суспільних структур і релігійних формувань, котрі відомим чином спрямовують активність своїх прибічників; законотворчість представницької влади (парламентів і місцевих виборних органів самоврядування); діяльність виконавчої (центральної, регіональної та місцевої) влади, що керує щоденно усіма аспектами соціально-економічного буття; судочинство правоохоронних інститутів, які закликані реалізувати санкції стосовно порушників наявного законодавства; специфікацію майнових прав усіх фізичних і юридичних осіб, тобто їхнє визначення та підтримку усіма

вказаними вище елементами трансакцій надбудови.

До другої з перелічених груп належать: державні та приватні фінанси, тобто відносини надходження, розподілу, перерозподілу і використання певних фондів грошових коштів, у тому числі завдяки існуючому режиму оподаткування, видатків, пільг, дотацій, субсидій і субвенцій щодо населення, фірм і різних ланок зведеного державного бюджету і позабюджетних фондів; майнове, соціальне й особисте страхування добровільного й обов'язкового характеру; формування, розподіл і застосування коштів партійних, суспільних і релігійних організацій відповідно до їхніх статутів; аудит, нагляд, контроль та інспекція щодо діяльності усіх відзначених суб'єктів фінансових стосунків.

До третьої з указаних груп відносяться: загальна метрологія, калькуляція, облік, звітність і діловиробництво, котрі документують і оформлюють рух цінностей усіх агентів суспільно-господарської діяльності; зміна форми вартості (операції купівлі-продажу) у багатоманітних формах; грошовий обіг і кредит, що здійснюються через певні інститути існуючих грошово-кредитних систем, прискорюючи товарооборот; функціонування фондового ринку (фіктивного капіталу), який підвищує ліквідність наявних ресурсів через біржовий і небіржовий, первинний і вторинний ринки цінних паперів державних і приватних емітентів, завдяки чому активи швидше переміщуються між галузями, регіонами та країнами, відповідно збільшуючи рентабельність бізнесу.

Однак слід підкреслити, що, крім перелічених регулюючих трансакцій, у сферах управління, розподілу і обігу існують також додаткові витрати виробництва, яким властивий продуктивний функціональний зміст. Вони своєрідно продовжують процес виробництва в означених сферах. Наприклад, комплектація, зберігання, завантаження-розвантаження, фасування та пакування продукції у сфері обігу мають якісно і кількісно специфічний характер і забезпечують відповідне зростання вартості. Саме цим відрізняються функції інженерно-технологічного прогнозування, розподілу засобів виробництва і розміщення робочої сили

(відповідно до вимог технологічних процесів), а також технічний контроль стосовно виробленої продукції. Тому останні, здійснюючи операції інженерно-технологічного обслуговування процесу виробництва, продовжують його у сферах управління та розподілу, тобто підвищують якість і вартість товарів.

Викладене розуміння регулюючої (впорядковуючої, нормалізуючої) діяльності, що зводиться до її ототожнення з непродуктивною працею та з трансакціями, дозволяє системно підійти до цього надважливого явища у житті суспільства. Причому особливе практичне значення має визначення запропонованої комплексної структури впорядковуючої діяльності, оскільки це дає можливість проводити більш цілісні та систематизовані реформи. Зокрема, стає наочним те, що будь-які перетворення у нормалізуючій сфері повинні не антагонізувати з суспільною психологією народу. Так, невдачі прозахідних пострадянських реформ передусім, на наш погляд, пояснюються саме тим, що вони суперечили національному характеру народу України.

Таким чином, регулююча діяльність за своїми властивостями тотожна непродуктивній праці та трансакціям. При цьому непродуктивний зміст трансакцій регулювання зовсім не принижує їхньої ролі, бо саме вони впорядковують (нормалізують) соціально-економічне буття.

У структурі регулюючої діяльності слід виділити три групи компонентів:

а) чисті витрати управління – трансакції надбудови;

б) чисті витрати розподілу – трансакції аллокаційної інфраструктури;

в) чисті витрати обігу – трансакції ринкової інфраструктури.

Такий синтетичний підхід до впорядковуючої діяльності відкриває досить широкі перспективи подальших досліджень. У даному ракурсі особливо слід відзначити великі мож-

ливості з'ясування своєрідності історичного розвитку трансакцій (нормалізуючої діяльності) у кожній країні; і це не тільки уточнює трактування історичного шляху відповідного народу, але й створює адекватне наукове підґрунтя для здійснення оптимальних перетворень, що не руйнують, а вдосконалюють здобутий попередниками потенціал.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коуз Р. Фирма, рынок и право / Коуз Р. – М. : Дело ЛТД, 1993. – 385 с.
2. Аевін П. Б. Інституціоналізм як теоретична основа функціонування соціальної інфраструктури / Аевін П. Б. // Економіка і держава. – 2010. – № 2. – С. 27–29.
3. Капелюшников Р. И. Категория трансакционных издержек / Капелюшников Р. И. // Как это делается: финансовые, социальные и информационные технологии. – 1994. – Вып. 3. – С. 116–120.
4. Колодрубська Н. В. Інституціональні зміни та їхній вплив на економічну поведінку суб'єктів господарювання / Колодрубська Н. В. // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 1. – С. 16–25.
5. Кузнецова Г. К. Вплив трансакційних витрат на прибутковість підприємств / Кузнецова Г. К. // Економіка і держава. – 2009. – № 8. – С. 25–26.
6. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Норт Д. – М. : Фонд экономической книги «Начало», 1997. – 338 с.
7. Паїнтко Г. Л. Роль інституціональної теорії як методології дослідження економічних процесів / Паїнтко Г. Л. // Економіка і держава. – 2009. – № 5. – С. 42–44.
8. Пацківський С. С. Інституційно-еволюційні виміри світової фінансової кризи / Пацківський С. С. // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – № 11. – С. 47–49.
9. Уильямсон О. И. Экономические институты капитализма: фирмы, рынки, «отношенческая» контракция / Уильямсон О. И. – СПб. : Лениздат, 1996. – 442 с.